Nicolae FELECAN

NOȚIUNEA „DRUM” ÎN LIMBA ROMÂNĂ

0. Noțiunea „drum” este una de mare importanță pentru orice limbă atât din punct de vedere lingvistic, întrucât cuvintele care o denumesc se constituie într-un câmp lexico-semantic cu trăsături specifice, cât și din punct de vedere social, fiindcă termenii folosiți aduc informații bogate asupra societății care „practică un anumit sistem de drumuri”, dar și al ancorării acesteia în istorie, precum și al relațiilor cu alte comunități.

Din zorii istoriei sale, omul a fost legat de drum, obligat să se deplaseze în căutare de hrană și adăpost, iar uneori era constrâns chiar să-l amenajeze și să-l marcheze pentru a fi mai ușor de folosit. În aceste peregrinări, el venea în contact cu alți semeni ori cu animale sălbatice, cu care, nu de puține ori, dădea lupte „pe viață și pe moarte”.

Întrucât multe evenimente din viața sa erau legate de deplasări, *drumul* s-a încărcat cu un bogat simbolism. El este locul întâlnirilor neprevăzute, după cum este asociat cunoașterii, inițierii, devenirii, transformării, destinului. Un drum înainte are un sens pozitiv, de evoluție, afirmație și creație. Un drum înapoi înseamnă involuție, renunțare, eșec, de unde și credința că, dacă te întorci din drum, nu-ți va merge bine (Evseev, 1994, 55). Tot simbolică e și Calea regală sau drumul împărătesc (Via Regia), în opoziție cu drumurile ocolitoare. Ea va mai fi interpretată și ca un drum ce duce spre Dumnezeu. Textul biblic identifică calea cu Isus, care zice: *Eu sunt calea, adevărul și viața. Nimeni nu vine la Tatăl Meu decât prin Mine* (Ioan, 14, 6).

În studiul de față ne propunem să analizăm termenii acestui ansamblu lexico-semantic sub diferite aspecte, pentru a vedea măsura în care s-au perpetuat ei în timp, legăturile semantice, precum și aportul diferitor civilizații la situația actuală existentă în limba română. Prin urmare, vom încerca în această primă parte să ne ocupăm de situația din limba latină.

BDD-A20659 © 2007 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 16:04:32 UTC)

1. Noțiunea „drum” în limba latină.

Referindu-se la romani, C. C. Giurescu și Dinu C. Giurescu, în *Istoria românilor,* afirmau că *drumul* este „unul din elementele esențiale care explică întinderea și durata stăpânirii romane. Când cucereau o țară, primul lucru pe care-l făceau legionarii erau castre și șosele: deci locuri de apărare și drumuri pe care să poată circula armata și, apoi, negustorii, coloniștii, funcționarii, toată lumea care venea în urma soldaților pentru a organiza și exploata noua provincie” (*Op. cit*., 115).

Ca și execuție, drumurile romane nu erau largi, două care abia puteau trece unul pe lângă celălalt erau însă temeinic lucrate. Un astfel de drum era alcătuit din mai multe straturi. Primul, *statumen*, de o grosime apreciabilă, conținea bolovani. Al doilea, *ruderatio*, era prundiș, amestecat cu un fel de ciment, care devenea mai tare decât piatra (formula lui n-a fost încă descoperită). Următorul, *nucleus*, gros de o jumătate de picior (circa 0,15 m), era format din fragmente de cărămidă și olane, amestecate și ele cu ciment. Deasupra acestor straturi se puneau blocuri mari de piatră bazaltică, *silex*, bine legate între ele și care făceau corp comun cu temelia pe care erau așezate și purta numele de *stratum*. De ambele părți ale drumului era un trotuar mai înalt, *crepido*, cu o bordură din pietre, *umbones*, care, din loc în loc, erau prinse cu o altă piatră groasă, în formă de cui, *gomphi*, ce strângeau și consolidau partea carosabilă, *stratum*.

Majoritatea drumurilor romane aveau nume: Via Appia, Via Cassia, Via Claudia Nova, Via Claudia Valeria, Via Flaminia, Via Iulia Augusta, Via Sacra etc., date fie după numele magistratului care a inițiat construirea lui (Via Appia, după Appius Claudius Caecus, cenzor în 312 î. Chr.), fie în cinstea unei mari personalități sau a unui împărat (Via Iulia Augusta), fie în funcție de edificiile care se aflau de-a lungul său (Via Sacra).

Termenul folosit pentru un astfel de drum era ***via, viae***, f., de origine italică: oscă *viu*, umbr. *via* (**DEL**, s.v.). Alături de forma clasică, cuvântul cunoaște și variantele *vea* și *veha*, atribuită de Varro rusticilor, precum și genitivele arhaice *vias* și *viai* (**DEL**, **DLF**, **DLE**, **DLR**). Prin metonimie, cuvântul a ajuns și la sensul abstract de „călătorie, mers”: *odio maris atque viarum* (Horatius) „din sila de a călători pe mare și pe uscat”, *de via languere* (Cicero) „a fi obosit de drum”, *inter vias* (Plaut) „în timpul călătoriei”, dar și la un sens figurat: „mijloc, metodă, procedeu”: *non tam iustitiae, quam litigandi tradunt vias* (Cicero) „ei transmit nu procedeele justiției, cât pe cele ale șicanelor”, *ratione et via* (Cicero) „prin metodă rațională”. Cu anumiți determinanți, avea și sensul de „conductă” sau denumea anumite părți ale corpului: *aquarum viae* „conducte de apă”, *vocis via* „laringe”, *spirandi viae* „căile respiratorii”.

Fiind un termen uzual, cu o mare frecvență în limbă, *via* și-a format o bogată familie lexicală: *vialis* (2) adj. „de drumuri, de străzi”: *Lares viales* (Plaut) „larii protectori ai drumeților”, *viarius* (3) adj. „de drumuri”: *Lex viaria* (Cicero) „legea privitoare la repararea drumurilor”, *viaticatus* (3) adj. „care are mijloace de drum”, *viaticulum, -i,* s.n. (Apuleius) „slabe provizii de drum”, *viaticum*[1]*, -i*, s.n. „bani de drum, provizii de drum”: *viaticum alicui dare* (Plaut) „a da cuiva bani de drum”, *sine viatico* (Plaut) „fără merinde de drum”, *viaticus* (3) adj. „de călă-

BDD-A20659 © 2007 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 16:04:32 UTC)

torie": *viatica cena* (Plaut) „masă dată spre a sărbători întoarcerea cuiva dintr-o călătorie", *viator, -oris*, s.m. „călător, drumeț"; „curier oficial, mesager (la dispoziția magistraților)", *viatorius* (3) adj. „de călătorie", *viatrix, -icis*, s.f. „călătoare", și a intrat în numeroase locuțiuni și expresii.

Limbile romanice, în afară de română, l-au moștenit: it. *via*, log. *bia*, engad. *via*, friul. *vie*, fr. *voie*, prov., cat., sp., pg. *via* (**REW**, s.v.). El există totuși și în românește ca neologism, din fr., lat., trecut însă în categoria prepoziției, indicând o rută, un itinerar: „pe drumul, pe direcția; trecând prin…" (**DEX**, s.v.): „Baia Mare – București, *via* Bodoc".

Iter, itineris, s.n., cu sensuri abstracte: „drum, mers, călătorie": *dicam in itinere* (Terentius) „îți voi spune în drum", *iter facere* (sau *habere*) (Cicero) „a face un drum, o călătorie", *iter pedibus facere* „a face drumul pe jos"; „drum (ca măsură de lungime), cale, marș, etapă de marș": *iter unius diei* (Caesar) „cale de o zi", *latitudo silvae novem dierum iter* (Caesar) „lățimea pădurii este cale de nouă zile"; „drept de trecere, liberă trecere (pentru persoane)": *iter alicui per provinciam dare* (Caesar) „a da cuiva permisiunea de trecere prin provincie", dar și în sens concret „drum": *iter angustum et difficile* (Caesar) „drum îngust și dificil", *deviis itineribus* (Nepos) „prin drumuri deviate (peste mână)". Cuvântul are și un sens figurat „drum, cale, mijloc": *salutis iter* (Vergilius) „cale de salvare", *iter gloriae* (Cicero) „drumul gloriei".

Ca etimologie, cuvântul este un „hibrid", format pe flexiunea *iter, *itinis,* neatestat, dar vechi și care reprezintă un tip indo-european **-ter- / -ten-,* atestat doar în hitită, *itar*, nominativ – acuzativ „drum" ? și în toharică, *ytar* „drum" (**DEL**). În latină a dezvoltat și câteva derivate: *itinerarium, -ii*, s.n. „itinerar, plan de călătorie"; *itinerarius* (3) adj. „de călătorie, de drum"; *itineror, -ari*, vb. dep. I „a călători", de unde participiul cu sens de substantiv, *itinerantes, -ium*, s.m.pl. „călători". Termenul nu a lăsat urme vizibile nici în limbile romanice. Româna are, prin mijlocire franceză și latină, neolgismul *itinerar*^{2}*, -re*, s.n. „drumul pe care se desfășoară o călătorie" și numai din franceză adjectivul *itinerant, -ă* „care se deplasează (pentru a îndeplini o anumită misiune)". În ultimul timp se înregistrează și un verb, *itinera*, I, ind. prez. 3 *itinerează* (v. **DOOM**$_{2}$).

Semita, -ae, s.f. „cărare, potecă, drum lateral îngust, drum pentru pietoni": *semita angusta et ardua* (Livius) „cărare îngustă și greu de urcat", *aut viam, aut semitam alicui monstrare* (Plaut) „a arăta cuiva drumul sau o cărare", *omnibus viis notis semitisque* (Caesar) „pe toate drumurile cunoscute și pe toate cărările". Cuvântul, deși vechi și uzual, a format puține derivate: *semitalis* (2) adj. „de cărări, de răspântii"; *semitarius* (3) adj. „care bate ulițele", *semitatim* adv. „din uliță în uliță"; *semito, -are* vb. „a despărți prin poteci".

Fără etimologie sigură, termenul s-a păstrat în toate limbile romanice, mai puțin în română (**REW**, **DEL**).

Callis, -is s.m.și f. „drum pentru animale, cărare lăsată de animale". Este un termen vechi, tehnic; la început diferit de *semita*, apoi desemnând orice fel de cărare sau de drum. Termenul nu și-a format o familie lexicală pe teren latin,

BDD-A20659 © 2007 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 16:04:32 UTC)

dar s-a păstrat în unele limbi romanice: rom. *cale*, vegl. *cale,* it. *calle*, lomb. *kala*, cat. *call* „potecă de munte", sp. *calle* (**REW**).

Cu totul izolat, dicționarele de sinonime includ în acest câmp onomasiologic și termeni ce desemnau doar anumite segmente ale unui drum solid de tip *via: margo, -inis* s.m. „trotuar", *agger, -eris* s.m. „drum, șosea".

Pentru moment se impune a sublinia faptul că, din cei patru termeni latinești care desemnau spațiul de deplasare pentru om, pentru „vehicule" sau pentru animale, româna a moștenit doar pe cel care desemna cărarea animalelor. Fenomenul poate lămuri sau poate aduce date noi privitoare la evoluția societății românești de-a lungul timpului.

NOTE

[1] Termenul e folosit de Mircea Zaciu ca titlu al unei cărți, *Viaticum*, Editura Cartea românească, 1983. Prima atestare în românește a cuvântului este la Aristia, la 1857, în *Precuvântare la Plutarh, Viețile bărbaților iluștri*, I, 1857, apoi la Eugen Lovinescu, *Literatura Ardealului,* în *Convorbiri literare*, 1910, nr. 7, p. 816.

[2] Forma intinerar, provenită printr-o anticipare a nazalității („organele vocale, fiind pregătite să emită aerul pe nas pentru rostirea nazalei din silaba următoare, anticipează mișcarea și produc o nazală în plus, v. Graur, *Capcanele*, p. 35) și folosită de unii vorbitori, este greșită.

BIBLIOGRAFIE

1. *Biblia* sau *Sfânta Scriptură*, Editura Institutului biblic și de misiune al Bisericii ortodoxe române, București, 1982.

2. Chevalier, Jean, Gheerbrant, Alain, *Dicționar de simboluri*, Editura Artemis, București, 1994.

3. Ciorănescu, Alexandru, *Dicționarul etimologic al limbii române*, Editura Saeculum I. O., București, 2001 (DER).

4. *Dicționarul explicativ al limbii române* (DEX), Editura Academiei, 1975.

5. *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2005 ($DOOM_2$).

6. Ernout, A., Meillet, A., *Dictionnaire etymologique de la langue latine. Histoire des mots*, Quatrieme edition, Paris, Librairie C.Klincksieck, 1959 (DEL).

7. Evseev, Ivan, *Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale*, Editura Amarcord, Timișoara, 1994.

8. *Formae vrbis Romae antiqvae*, Berolini apvd D.Reimer, MDCCCCXII.

9. Gaffiot, F., *Dictionnaire latin-francais*, Hachette, 1934 (DLF).

10. Giurescu, Constantin C., Giurescu, Dinu C., *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri până astăzi*, Editura Albatros, 1971.

11. Graur, Alexandru, *„Capcanele" limbii române*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1970.

12. Guțu, G., *Dicționar latin-român*, Editura Stiințifică și Enciclopedică, București, 1983. (DLR).

13. Lewis, Charlton T., Short, Charles, *A latin dictionary*, vol. I-IV, At the Clarendon Press (f.a.) (DLE).

14. Meyer-Lubke, W., *Romanisches Etymologisches Worterbuch*, Heidelberg, 1930 (REW).

15. Rich, Anthony, *Dictionnaire des antiquites romaines et grecques*, Traduit de l'anglais sous la direction de M. Cheruel, Paris, 1861.

BDD-A20659 © 2007 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 16:04:32 UTC)